

2. Бойко Л. И. Трансформация функций высшего образования и социальная позиция студенчества / Л.И.Бойко // Социологические исследования. 2002. 3. С. 78-83.
3. Дорога Я. А. Гуманістична спрямованість менеджменту у вищих навчальних закладах / Я. А. Дорога // «Проблеми гуманізації навчання та виховання у вищому закладі освіти». - Ірпінь, 2004. - Ч.1. - С.97-99.
4. Кримський С.Б. Запити філософських смислів. / С.Кримський - Київ: Вид. Парапан, 2003. -240 с.
5. Окса М.М. Кадровий менеджмент в освіті: Навчальний посібник / М.М. Окса // Мелітополь. МДПУ, 2008. - 92с.
6. Розвиток системи забезпечення якості вищої освіти в Україні: інформаційно-аналітичний огляд / Укладачі: Добко Т., Золотарьова І., Калашнікова С., Ковтунець В., та ін. за заг. ред. С. Калашнікової та В. Лугового. - Київ: ДУ «НВЦ «Пріоритети», 2015. - 84 с.
7. Сокурская Л.Г. Студенчество на пути к другому обществу: ценности и дискурс перехода / Л.Г. Сокурская - Харьков: Харьковский национальный университет имени В.Н.Каразина, 2006. - 576с.
8. Троїцька Т. С. Філософська методологія як чинник модернізації професійної підготовки педагога: Моногр. / Т. С. Троїцька // - Сімф. : Таврія, 2006. - 268 с.
9. Філософські засади трансформації вищої освіти в Україні на початку ХХІ століття: монографія. / [кер. В. А. Андрущенко]. - К.: Пед. думка, 2007. - 352 с.

Гавриленко Т.

докторант, кандидат педагогічних наук, доцент, Інститут педагогіки
НАПН України

УДК 37.031:373.3(09)(477)«1984/1991»

РЕТРОСПЕКТИВНИЙ АНАЛІЗ РОЗВИТКУ ЗМІСТУ ПОЧАТКОВОЇ ОСВІТИ В РАДЯНСЬКІЙ УКРАЇНІ У 1984-1991 РР.

Стаття присвячена проблемі змісту початкової освіти в Радянській Україні в період зародження демократичних змін в освітній галузі в середині 80-х – на початку 90-х рр. ХХ ст. На основі проаналізованих навчальних планів, програм і підручників, виданих у цей час, визначено основні тенденції його розвитку.

Ключові слова: зміст початкової освіти, навчальні плани, програми, підручники, Радянська Україна.

Гавриленко Т.

докторант, кандидат педагогических наук, доцент, Институт
педагогики НАПН Украины

РЕТРОСПЕКТИВНИЙ АНАЛІЗ РАЗВИТИЯ СОДЕРЖАНИЯ НАЧАЛЬНОГО ОБРАЗОВАНИЯ В СОВЕТСКОЙ УКРАИНЕ В 1984-1991 ГГ.

Статья посвящена проблеме содержания начального образования в Советской Украине в период зарождения демократических изменений

образовательной сфере в середине 80-х – начале 90-х гг. XX ст. На основе проанализированных учебных планов, программ и учебников, изданных в это время, определены основные тенденции его развития.

Ключевые слова: содержание начального образования, учебные планы, программы, учебники, Советская Украина.

Havrylenko T.

*Doctoral Candidate, Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor,
Institute of Pedagogics of NAPS of Ukraine*

RETROSPECTIVE ANALYSIS OF THE DEVELOPMENT OF THE PRIMARY EDUCATION'S CONTENT IN SOVIET UKRAINE IN 1984-1991

The article deals with the content of the primary education in Soviet Ukraine during the formation of the democratic changes in education in the mid-80s - early 90s. Having analysed the school curriculums, programmes and textbooks published in this period the main tendencies of its development were defined.

Keywords: content of primary education, school curriculums, programmes, textbooks, Soviet Ukraine.

Постановка проблеми у загальному вигляді. Динамізм сучасних суспільних перетворень в Україні супроводжується реформуванням освітньої системи, насамперед початкової освіти як базового рівня, що орієнтований на формування загальнонавчальних і соціальних компетентностей особистості, визначає її подальший успіх у навчанні та самореалізації. Одним із пріоритетних векторів цього процесу є модернізація змісту початкової освіти. Деяко подібні тенденції були характерні для періоду середини 80-х рр. – початку 90-х рр. XX ст., коли в умовах зародження демократичних змін суспільного життя відбувалося реформування початкової освіти, зокрема її змісту. А відтак їх вивчення й аналіз може стати підґрунтям у розв'язанні сучасних освітніх проблем.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема змісту освіти як одна із магістральних і водночас дискусійних завжди перебувала в центрі уваги дослідників. Різні аспекти розвитку змісту початкової освіти в обраних хронологічних межах знайшли відображення в працях українських учених: Л. Д. Березівської, Л. С. Бондар, Я. П. Кодлюк, В. В. Кузьменка, О. Я. Савченко.

Формулювання цілей статті. Мета статті – висвітлити особливості розвитку змісту початкової освіти в Радянській Україні у період зародження демократичних змін в освітній галузі в 1984 – 1991 рр.

Виклад основного матеріалу дослідження. Суспільно-політичні (проголошення «перебудови», демократизація, гласність) та соціально-економічні (науково-технічний прогрес, інтенсифікація та комп'ютеризація економіки) трансформації в СРСР у середині 80-х рр. XX ст. вимагали

модернізації освітньої системи, приведення її у відповідність до вимог розвитку суспільства. У 1984 р. радянським урядом було ініційовано проведення реформи загальноосвітньої та професійної школи, що, крім іншого передбачало удосконалення змісту початкової освіти [19, с. 17-18]. Як і в період прийняття Закону «Про зміцнення зв'язку школи з життям і про дальший розвиток системи народної освіти в УРСР» (1959), знову порушувалося питання про посилення політехнічної спрямованості змісту освіти, встановлення його відповідності досягненням науково-технічного прогресу, про розвантаження навчальних програм від зайвого матеріалу тощо. Погоджуємося із міркуванням О. Я. Савченко, що проголошена «згори» реформа «докорінно не міняла методології мети, змісту й методів», а лише спрямовувалася на їх удосконалення «з ідеологічних міркувань, продиктованих партійними документами» [32, с. 9].

У 1985 р. прийнято загальносоюзний Типовий навчальний план середньої загальноосвітньої школи, на основі якого розроблено перехідні навчальні плани для шкіл УРСР [2, с. 309]. За ними школи республіки почали працювати з 1986/87 навчального року (далі – н. р.). Нагадаємо, що згідно з постановою ЦК КПРС та Ради Міністрів СРСР «Про дальше вдосконалення загальної середньої освіти молоді та поліпшення умов роботи загальноосвітньої школи» (1984) тривалість початкової освіти збільшувалася на один рік та становила, як і до початку 70-х рр. ХХ ст., чотири роки [19, с. 35]. Перехід до чотирирічної початкової освіти відбувався за рахунок зниження вікової межі початку систематичного шкільного навчання до шести років. Передбачалося, що структурні трансформації дозволять забезпечити більш ґрунтовне навчання учнів читанню, письму та рахунку, елементарним трудовим навичкам й водночас зменшать їхнє навантаження та полегшать наступне засвоєння основ науки у середніх класах школи [19, с. 18]. З 1986/87 н. р. в УРСР паралельно функціонували два типи початкової школи: трирічна та чотирирічна. Відтак початкові класи, у зв'язку з неоднаковою тривалістю, працювали за різними навчальними планами, програмами та підручниками.

Спинимося на їх розгляді. Так, для трирічної початкової школи перехідні навчальні плани, тобто введені з 1986/87 н. р., порівняно з попередніми фактично не змінилися. Задля посилення трудової та політехнічної підготовки молодших школярів у II та III класах додали 1 годину на тиждень на обов'язкову суспільно корисну працю [17, с. 839]. У перехідних навчальних планах для чотирирічної початкової школи, що відміну від навчальних планів для трирічної школи, зменшено тижневе навантаження; вдвічі збільшено час на трудове навчання, образотворче мистецтво, музику; уведено вивчення в I-II класах нового інтегрованого курсу «Ознайомлення з навколишнім світом» [17, с. 8].

Згідно з навчальними планами були розроблені нові програми, де уточнювався обсяг навчальних предметів, посилювалася їх світоглядна, виховна та політехнічна спрямованість. Вперше до програм для початкових класів уведено розділ «Формування загальнонавчальних умінь і навичок», розроблений О. Я. Савченко. У нових програмах зменшувалася концентризм у вивченні основних розділів з мови та математики, посилювався лінійний принцип розміщення навчального матеріалу [25; 27]. В цілому це забезпечувало певний резерв часу та сприяло більшій систематичності й наступності у навчанні [29, с. 60], ніж це передбачалося у попередніх програмах. Водночас зміст початкової освіти «змінювався без цукрового обґрунтування, за вказівками партії» [30, с. 3], залишався уніфікованим. Окрім того, як і в попередні періоди, Міністерство освіти УРСР продовжувало здійснювати русифікацію початкової освіти. З цією метою створювалися нові програми для поглибленого вивчення молодшими школярами російської мови у національній школі [2, с. 312].

Здобутком досліджуваного періоду слід уважати суттєве оновлення підручничкового фонду для початкової школи. Важливо, що навчальна література практично з усіх предметів (перекладеними залишалися лише окремі підручники з математики) готувалася українськими авторами. Заданими Я. П. Кодлюк, суттєвих змін зазнали передусім підручники для трирічної початкової школи. Зокрема для молодших школярів, які навчалися у цьому типі школи, створено новий «Буквар» (1985) (авт. Н. Ф. Скрипченко, М. С. Вашуленко), навчальний посібник «Читаємо вмі» (1986) (авт. М. С. Вашуленко, В. Ф. Вашуленко), підручники «Читанка» для III класу (1987) (авт. М. А. Білецька, В. В. Спасенко), «Природознавство» для II-III класів (1987) (авт. Л. К. Нарочна, А. М. Низова, В. О. Онищук) та ін. [11, с. 89].

Однак основна увага науковців-методистів та провідних учителів концентрувалася на створенні навчальної літератури для чотирирічної початкової школи. Звернемо увагу, що протягом 1985-1989 рр. для I-IV класів шкіл з українською, російською, угорською, молдавською та польською мовами навчання підготовлено та видано 215 назв підручників і робочих зошитів загальним тиражем 31 млн. примірників [35, с. 73]. Навчальна література укладалася відповідно до специфіки предметів з урахуванням вікових особливостей учнів. Вона принципово відрізнялася від тієї, що використовувалася у трирічній початковій школі. В основу їх побудови покладено принцип єдності змістового та операційного компонентів навчання.

Наголосимо, що поряд з традиційними для початкової школи підручниками з навчання грамоти, читання, української та російської мов, математики, природознавства, підготовлено оригінальні за своєю

структурою та змістом навчальні книги з нового інтегрованого курсу «Ознайомлення з навколишнім світом» – «Світ навколо тебе» для I та II класів (1986, 1987) (авт. Н. М. Бібік, Н. С. Коваль). Для першокласників підручник було представлено у двох частинах: стабільна (власно підручник) та вкладка (на зразок робочого зошита). Ураховуючи те, що шестирічні учні ще не вміли читати, автори відтворили зміст курсу за допомогою малюнків та ілюстрацій. Задля створення емоційного відгуку на зміст навчальної книги уведено казкових персонажів, жарти, алогізми [4]. У підручнику «Світ навколо тебе» для II класу суттєве значення надавалося текстовому матеріалу [5].

До створеного комплексу навчальної літератури увійшли також пробні посібники з трудового навчання «Умілі руки» для I, II та III класів (1986-1988) (авт. І. Т. Міщенко). Вони були представлені у вигляді кольорових карток, що наочно демонстрували порядок роботи з різними матеріалами, містили вказівки щодо виготовлення різних виробів за програмою трудового навчання в I-III класах чотирирічної початкової школи [13].

Органічною складовою навчально-методичного комплексу для учнів трирічної та чотирирічної початкової школи стали зошити з друкованою основою, які видавалися щорічно, практично для кожного навчального предмета.

Уважаємо позитивним, що навчально-методичні комплекси з більшістю предметів (читання, українська та російська мови, математика, ознайомлення з навколишнім світом, природознавство) створювалися переважно одними й тими ж авторами. Погоджуємося із думкою Я. П. Кодлюк, що це дозволяло більш «повноцінно реалізувати принцип наступності у пред'явленні навчальних вимог» [11, с. 92].

Зміна політичного курсу, демократизація суспільного життя наприкінці 80-х рр. XX ст. викликали зрушення в освітній галузі. Нова ідеологія розвитку шкільної освіти (демократизація, гуманізація, диференціація та ін.) проголошена на лютневому Пленумі ЦК КПРС (1988) [2, с. 318], зумовила подальші трансформації у змісті початкової освіти.

Перші кроки реалізації нових підходів у побудові змісту початкової освіти знайшли відображення у перехідних навчальних планах на 1989/90 н. р. Передусім привертає увагу започаткування його варіативності. Так, Міністерством народної освіти УРСР на 1989/90 н. р. запропоновано використовувати поряд з основними, 2 додаткові варіанти навчальних планів для трирічної та чотирирічної початкової школи з українською мовою навчання [14, с. 10, 13], а на 1991/92 н. р. – уже 6 [15, с. 14-19]. Важливо, що в них зведено до мінімуму обов'язковий тижневий навантаження учнів за рахунок упровадження інтегрованих курсів: «Художня праця», замість «Образотворчого мистецтва» і «Трудового

навчання»; «Музика і рух», замість «Музики» і «Фізичної культури»; «Людина і навколишній світ», замість «Ознайомлення з навколишнім» і «Природознавства». Вибір варіанта навчального плану дозволялося здійснювати раді школи, зважаючи на інтереси та потреби учнів, наявність відповідної навчально-матеріальної бази, підготовку педагогічних кадрів [14, с. 4; 15, с. 4]. Згодом колегією Міністерства народної освіти УРСР затверджено навчальні плани для шкіл (класів) з поглибленим вивченням циклу навчальних предметів (іноземна мова, музика, образотворче мистецтво), що вивчалися з I класу [16, с. 9-13], а також – для індивідуально-групових занять із хворими учнями, які перебували на тривалому лікуванні в лікарнях або вдома [21, с. 28]. Упровадження варіативних навчальних планів, на наш погляд, стало втіленням ідей побудови змісту початкової освіти на засадах демократизму, гуманізму та диференціації, а також розширило можливості для індивідуалізації навчання відповідно до запитів і нахилів учнів. Запропоновані варіанти навчальних планів стали перехідними для поступового реформування змісту початкової освіти у першій половині 90-х рр. XX ст.

Підкреслимо, що педагогічні колективи шкіл отримали право не лише обирати один із запропонованих варіантів навчальних планів, а й безпосередньо долучатися до їх розробки. Широкі можливості для цього забезпечувала принципово нова структура навчального плану, що з 1989 р. включала союзно-республіканський (з 1991 р. – державний) та шкільний компоненти. Перший компонент формувався на союзно-республіканському (державному) рівні та був зорієнтований на забезпечення необхідного обсягу й рівня знань, умінь і навичок молодших школярів. До його складу увійшли обов'язкові для вивчення предмети мовного (українська і російська мови), математичного (математика і основи інформатики), природничо-суспільствознавчого (ознайомлення з навколишнім світом, природознавство), художньо-естетичного (образотворче мистецтво, музика) та оздоровчо-трудового (фізична культура, трудове навчання) циклів. Принагідно зазначимо, що протягом 1988 – 1991 рр., відбувся перерозподіл навчального часу між ними. За рахунок скорочення (на 5,5 %) мовного, математичного та оздоровчо-трудового (вдвічі зменшено години на трудове навчання) циклів збільшився час (на 5,1 %) на вивчення предметів художньо-естетичного циклу [18, с. 8; 15, с. 10-11], що розглядаємо як крок до гуманітаризації навчання, а також підвищення уваги до естетичної освіти й виховання молодших школярів.

Принципово новий компонент навчального плану – шкільний, визначався радою школи та спрямовувався на забезпечення індивідуалізації й диференціації навчання молодших школярів, відображення у змісті початкової освіти регіонально-національних особливостей. За рахунок

шкільного компонента рекомендувалося передусім надавати допомогу невстигаючим учням, а також проводити заняття за інтересами школярів, посилювати вивчення окремих предметів («Математика», «Музика», «Трудове навчання» та ін.) або уводити нові курси («Ритміка», «Рідний край» та ін.) [14, с. 2-3]. І хоча часові межі, відведені на шкільний компонент, були незначні (у 1989/90 н. р. – 5,2 % від загальної кількості годин, у 1991/92 н. р. – 8,3 % [14, с. 9; 15, с. 11]), його виокремлення у навчальних планах стало кроком до деуніфікації змісту початкової освіти; сприяло варіативності навчального процесу; дозволяло враховувати індивідуальні особливості, інтереси та потреби молодших школярів.

Демократичні зміни в суспільстві сприяли відродженню національної школи, посиленню уваги до вивчення української мови. Так, у навчальних планах на 1989/90 н. р., у порівнянні з попередніми, дещо збільшено час на вивчення української мови в початкових класах [14, с. 8]. Позитивним зрушенням вважаємо також уведення з 1990/91 н. р. вивчення української мови з I класу в школах з російською мовою навчання [22, с. 3].

Намагання наблизити зміст початкової освіти до світової практики зумовило упровадження інтегрованих навчальних курсів: «Музика і рух», «Художня праця», «Людина і навколишній світ». Їх уведення, як зазначає О. Я. Савченко, дозволило формувати у молодших школярів якісно нові знання, «досягти різнобічного розгляду об'єкта, показати взаємозв'язок явищ, інтенсивно формувати аналіз, порівняння, узагальнення» [31, с. 7]. Водночас з'явилася реальна можливість скоротити тижневе навантаження в початкових класах, зменшити кількість навчальних предметів, а відтак усунути перевантаження молодших школярів.

Закцентуємо і на тому, що наприкінці 80-х рр. до навчальних планів для початкових класів уведено низку нових навчальних предметів: у межах вивчення «Музики» або як самостійний предмет запроваджувалося викладання «Ритміки». Цей курс спрямовувався на розвиток музичних здібностей, творчих і виконавських умінь у молодших школярів [24, арк. 3]. Відродження культуротворчої функції школи, прилучення учнів до національної історії, культури, традицій тощо актуалізувало включення до навчального плану таких предметів, як: «Рідний край» та «Народознавство» [15, с. 3]. У якості експерименту в 1989/90 н. р. у 15 середніх загальноосвітніх школах УРСР за рахунок уроків образотворчого мистецтва та трудового навчання уведено новий предмет «Основи дизайну» [10, арк. 183].

Перебудова шкільної освіти передбачала широке застосування у навчальному процесі електронно-обчислювальної техніки. З 1986 р. у старшій школі розпочалося вивчення курсу «Основи інформатики і обчислювальної техніки» [17]. Водночас науковці (О. Ф. Догадіна,

М. М. Кравцова, С. В. Уткіна, Т. О. Фадеева та ін.) неодноразово порушували питання про вивчення елементів комп'ютерної грамотності з перших років навчання дітей у школі задля формування у них початкових уявлень про можливості обчислювальної техніки, навичок роботи з клавіатурою тощо. Ураховуючи ці пропозиції, вивчення елементів інформатики було введено в програми з математики для початкових класів. Визначимо також, що науковим співробітником лабораторії дошкільної та початкової освіти НДІ педагогіки УРСР М. М. Левшиним на основі проведеного експериментального дослідження (1985-1990 рр.) доведено можливість і доцільність уведення в курс початкової освіти навчального предмета «Початкова інформатика», спрямованого на формування у молодших школярів первинних навичок інформаційної культури та початків інформаційної грамотності [12, с. 19-20]. Однак вивчення інформатики як окремого навчального курсу в початкових класах, на наш погляд, було уведено із значним запізненням, лише з 2013 р.

Отже, у навчальних планах, виданих у 1989 – 1991 рр., хоча і в концентрованому вигляді, але досить конкретно, відображалися нові принципи розробки змісту початкової освіти: деуніфікація, національна спрямованість, гуманізація, диференціація, варіативність, інтеграція, гуманітаризація.

Окреслені зміни вимагали оновлення навчальних програм. Однак цей процес відбувався дещо уповільнено. Навчальні програми для трирічної та чотирирічної початкової школи, опубліковані в 1990 р., у порівнянні з попередніми, зазнали незначних змін. Вони торкнулися насамперед програми з читання та розвитку мовлення. Зокрема, було вилучено деякі твори ідеологічного та політичного змісту [26; 28]. Учителям рекомендувалося критично і творчо підходити до змісту навчального матеріалу; самостійно визначати доцільність його вивчення з урахуванням соціально-економічних і політичних змін, що відбувалися в суспільстві [9, с. 9].

Звернемо увагу, що в 1990 р. окремою брошурою видано програми з інтегрованих курсів «Музика і рух» (авт. О. В. Комісаров, А. П. Тараканова) та «Художня праця» (авт. В. М. Вільчинський) [24]; у журналі «Початкова школа» надруковано проект програми інтегрованого курсу «Людина і світ» (авт. Н. М. Бібік, Н. С. Коваль) [3], програму з природознавства (авт. З. О. Сергійчук) [34].

Демократизація в освіті сприяла появі перших варіативних програм для початкових класів, що публікувалися для обговорення педагогічною громадськістю на сторінках часопису «Початкова школа». Так, у 1989 р. запропоновано програму з музики для чотирирічної початкової школи, складену А. Т. Авдієвським, А. Г. Болгарським, І. М. Гадаловою, Э. З. Жофчаком за участю вчителів музики, методистів, представників

творчих спілок республіки [23]. У 1991 р. в журналі також надруковано варіативні програми «Трудове навчання» (авт. Г. І. Перевертень) для I класу чотирирічної початкової школи [20] та «Художня праця» (авт. Л. В. Бабенко, Н. В. Богданова, О. Л. Суржан) для I-III класів трирічної початкової школи [1].

Важливою організаційно-педагогічною проблемою в умовах реформування змісту початкової освіти стала підготовка підручників і навчальних посібників для молодших школярів на нових методологічних, теоретичних засадах, оновлення їх змісту. Над розв'язанням цієї проблеми неперервно працювали науково-методичні установи та видавництва. У врахуванням соціально-політичних і національно-культурних змін, що відбувалися у суспільстві, переглянуто зміст букварів, читанок, підручників мов і підготовлено їх до перевидання протягом 1991-1993 рр. [8, с. 9]. Один із за оновленими підручниками з читання (авт. Н. Ф. Скрипченко, О. Я. Савченко) молодші школярі мали змогу навчатися вже з 1990/91 н. р. У читанках збільшено кількість доступних для дітей цього віку творів українських письменників та поетів, посилено роль усної народної творчості – уведено чимало казок, народних пісень, прислів'їв, коласанок, шедрівок, колядок. У читанці для IV класу фольклорний матеріал не лише «розсіпано» по підручнику, а й згруповано у великий розділ «Усна народна творчість» [33, с. 15]. Цінним є те, що в навчальних книгах з читання зменшено кількість текстів політичного та ідеологічного змісту. Водночас спостерігаємо твори революційну та ленінську тематики, що, з об'єктивних причин за такий короткий час ще не могли відійти у минуле.

Згідно з новим навчальним планом, а також принципів відбору та структурування навчального матеріалу, підготовлено нове видання підручника «Математика» для 2 класу чотирирічної початкової школи (1991) (авт. М. В. Богданович) [6]. Істотною особливістю навчальної книги стала її дворівнева побудова. Перший рівень передбачав обов'язкову математичну підготовку, що мають набути всі учні. Зміст і обсяг відповідного матеріалу визначався державною програмою та був представлений в обов'язкових або першого рівня завданнях. Другий рівень – поглиблене вивчення предмета, оволодіння учнями, які мали математичні здібності й відповідно працювали у прискореному темпі, позапрограмовим матеріалом [7, с. 26]. Відтак новий, дворівневий тип підручника дозволяв опановувати зміст навчального матеріалу «на різних ступенях деталізації», здійснювати диференційований підхід у навчанні.

Прикметно, що у досліджуваній період уперше з часу паралельного функціонування трирічної та чотирирічної початкової школи молодші школярі почали працювати за єдиними для цих типів шкіл підручниками Н. Ф. Скрипченко, О. Я. Савченко. Читанка – 3(2) кл. (1991); И. Ф. Гудзик,

Русский язык – 3(2) кл. (1991); Л. О. Варзацька, М. С. Вашуленко (ред.), О. І. Мельничайко, Л. В. Скуратівський. Українська мова – 4(3) кл. (1990, 1991) [11, с. 320, 324, 336].

Поряд із досягненнями в підручникотворенні для початкової освіти миємо зауважити, що підготовка навчальних книг традиційно відставала від швидкоплинних процесів, що відбувалися в освіті, адже «технологія виробництва книжки» потребувала щонайменше кількох років. Окрім того, наприкінці 80-х – на початку 90-х рр. книгодрукування ускладнювалося через недосконалість поліграфічної бази; хронічний дефіцит паперу, фонди на який рік у рік скорочувалися (наприклад, у 1991 р. видавництву «Радянська школа» виділено 70% від фондів попереднього року); різке зростанням цін на папір [8, с. 10]. Тому, як уже зазначалося вище, класоводам доводилося швидко реагувати на події життя, творчо використовувати чинну навчальну літературу, інші джерела, своєчасно вносити корективи до змісту навчання.

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямку. Таким чином, суспільно-політичні, соціально-економічні та педагогічні трансформації, що відбувалися в УРСР в середині 80-х – на початку 90-х рр. ХХ ст., вплинули на розвиток змісту початкової освіти. Уважаємо доцільним виділити в його розвитку два етапи, визначивши характерні тенденції кожного з них: *I (1984-1988)* – розробка навчальних планів, програм і підручників для трирічної та чотирирічної початкової школи; структурування змісту навчального матеріалу переважно за лінійним принципом; створення нових підручників для початкових класів, підготовлених українськими методистами; *II (1988-1991)* – започаткування розробки змісту початкової освіти на нових методологічних і дидактичних засадах (деполітизація, національна спрямованість, деуніфікація, варіативність, диференціація, інтеграція). Започатковані зміни були покладені в основу змісту української початкової школи та знайшли відображення у законодавчих і нормативних документах, навчальній літературі 90-х рр. ХХ ст., про що йтиметься у наших подальших публікаціях.

Література

1. Бабенко Л. В. Художня праця. Програма для 1-3 класів / Л. В. Бабенко, Н. В. Богданова, О. Л. Суржан // Почат. шк. – 1991. – № 9. – С. 47-54.
2. Березівська Л. Д. Реформування шкільної освіти в Україні у ХХ столітті: монографія / Л. Д. Березівська. – К.: Богданова А. М., 2008. – 406 с.
3. Бібік Н. М. Проект програми курсу "Людина і світ" / Н. М. Бібік, Н. С. Коваль // Почат. шк. – 1990. – № 7. – С. 3-6.
4. Бібік Н. М. Світ навколо тебе: навч. посіб. для 1-го кл. чотирирічн. почат. шк. / Н. М. Бібік, Н. С. Коваль. – К.: Рад. шк., 1986. – 95 с.

5. Бібік Н. М. Світ навколо тебе: навч. посіб. для 2-го кл. чотирирічн. почат. шк. / Н. М. Бібік, Н. С. Коваль. – К.: Рад. шк., 1987. – 111 с.
6. Богданович М. В. Математика: підр. для 2 кл. чотирирічн. почат. шк. / М. В. Богданович. – 4-те вид., переробл. – К.: Рад. шк., 1991. – 208 с.
7. Богданович М. В. Як працювати за дворівневим підручником з математики / М. В. Богданович, О. П. Корчевська, Т. П. Яцишина // Почат. шк. – 1991. – № 5. – С. 26-29.
8. Дейкун Д. І. Як змінюється зміст освіти / Д. І. Дейкун // Рад. шк. – 1991. – № 7. – С. 3-10.
9. До серпневих конференцій / М-во нар. освіти УРСР, НДІ педагогіки УРСР // Почат. шк. – 1990. – № 8. – С. 9-24.
10. Заступнику, Голови Ради Міністрів УРСР тов. Урчукіну В. Г. Про х/д експерименту по впровадженню навчання з основ дизайну у школах республіки // ЦДАВО України, ф. 166, оп. 17, спр. 43, арк. 183-184.
11. Кодлюк Я. Теорія і практика підручникотворення в початковій освіті: підручник / Я. Кодлюк. – К.: Наш час, 2006. – 368 с.
12. Левшин М. М. До вивчення інформатики в 1-4 класах / М. М. Левшин // Почат. шк. – 1994. – № 8. – С. 19-24.
13. Міщенко І. Т. Умілі руки: навч. посіб. з труд. навч. для 1-го кл. чотирирічн. почат. шк. / І. Т. Міщенко [за ред. В. М. Мадзігона]. – К.: Рад. шк., 1986. – 77 с.
14. Навчальні плани денних загальноосвітніх шкіл Української РСР на 1989/90 навч. р. // Інформ. зб. М-ва нар. освіти Укр. РСР. – 1989. – № 10. – С. 2-20.
15. Навчальні плани денних загальноосвітніх шкіл Української РСР на 1991/92 навч. р. // Інформ. зб. М-ва нар. освіти Укр. РСР. – 1991. – № 7. – С. 2-21.
16. Навчальні плани для шкіл (класів) з поглибленим вивченням навчальних предметів // Інформ. зб. М-ва нар. освіти Укр. РСР. – 1990. – № 10. – С. 6-13.
17. Навчальні плани середніх загальноосвітніх шкіл Української РСР на 1986/87 навч. р. // Зб. наказів та інстр. М-ва освіти Укр. РСР. – 1986. – № 6. – С. 3-26.
18. Навчальні плани середніх загальноосвітніх шкіл Української РСР на 1988/89 навч. р. // Зб. наказів та інстр. М-ва освіти Укр. РСР. – 1988. – № 10. – С. 3-13.
19. Основные документы о реформе общеобразовательной школы / сост. В. А. Белоголовский. – К.: Рад. шк., 1986. – 591 с.
20. Перевертень Г. І. Програма з трудового навчання для 1 класу (чотирирічна початкова школа) / Г. І. Перевертень // Почат. шк. – 1991. – № 7. – С. 46-47.
21. Про навчальні плани для занять з учнями, що знаходяться на тривалому лікуванні // Інформ. зб. М-ва нар. освіти України. – 1991. – № 21. – С. 28-30.
22. Про навчальні програми для масових загальноосвітніх шкіл і СПТУ та шкіл з поглибленим вивченням окремих предметів на 1990/91 навч. р. // Інформ. зб. М-ва нар. освіти Укр. РСР. – 1990. – № 7. – С. 3-8.
23. Програма середньої загальноосвітньої школи. Музика 1-4 класи // Почат. шк. – 1989. – № 8. – С. 45-61.
24. Програми інтегрованих курсів навчання у початкових класах середньої загальноосвітньої школи. Музика і рух та художня праця (1990 р.) // ЦДАВО України, ф. 166, оп. 17, спр. 87, 1-25 арк.
25. Програми середньої загальноосвітньої школи. 1-3 класи / М-во освіти УРСР, Упр. шкіл. – К.: Рад. шк., 1985. – 261 с.
26. Програми середньої загальноосвітньої школи. 1-3 класи / М-во нар. освіти УРСР, Голов. навч.-метод. упр. заг. серед. освіти. – К.: Рад. шк., 1990. – 176 с.

27. Програми середньої загальноосвітньої школи. 1-4 класи / М-во освіти УРСР, Упр. шкіл. – К.: Рад. шк., 1986. – 220 с.
28. Програми середньої загальноосвітньої школи. 1-4 класи / М-во нар. освіти УРСР, Голов. навч.-метод. упр. заг. серед. освіти. – К.: Рад. шк., 1990. – 208 с.
29. Савченко О. Я. Дидактика початкової освіти: підручник / О. Я. Савченко. – К.: Грамота, 2012. – 504 с.
30. Савченко О. Я. Зміст шкільної освіти на рубежі століть // Шлях освіти. – 2000. – № 3. – С. 2-6.
31. Савченко О. Я. Реформування змісту початкової освіти / О. Я. Савченко // Почат. шк. – 1996. – № 1. – С. 4-8.
32. Савченко О. Я. Стан і завдання реформування змісту загальної шкільної освіти / О. Я. Савченко // Педагогіка та психологія. – 1999. – № 4. – С. 6-17.
33. Савченко О. Я. Читання в 4 класі / О. Я. Савченко, Н. Ф. Скрипченко // Почат. шк. – 1989. – № 7. – С. 15-22.
34. Сергійчук З. О. Програма з народознавства (1 клас) // З. О. Сергійчук // Почат. шк. – 1990. – № 8. – С. 62-66.
35. Смолянець В. В. Нові підручники для 1-4 класів / В. В. Смолянець // Почат. шк. – 1990. – № 5. – С. 73-76.

Коркішко О.

*кандидат педагогічних наук, доцент кафедри педагогіки вищої школи
ДВНЗ «Донбаський державний педагогічний університет»*

УДК 37.035:172.15

ІДЕЇ НАРОДНОСТІ В ПЕДАГОГІЧНІЙ СПАДЩИНІ К.УШИНЬСЬКОГО ТА ЇХ РЕАЛІЗАЦІЯ В ПРОЦЕСІ ПАТРІОТИЧНОГО ВИХОВАННЯ

У статті розглянуто погляди видатного педагога-теоретика, педагога-філософа, класика педагогічної науки XIX ст. К. Ушинського, який зробив значний внесок у розвиток теорії та практики навчання та виховання. Підкреслено, що ідея народності пронизує більшість робіт педагога. Науковець вважав, що чим повніше й розумніше буде будувати школа навчально-виховну роботу на засадах народності, тим ближчою стане вона до життя народу й тим краще буде виконувати завдання підготовки покоління патріотів своєї батьківщини, захисників істинних інтересів рідного народу, які одночасно поважають й інші народи. Визначено, що основним завданням народної школи у вихованні особистості є виховання патріотизму засобами рідної мови, природи рідного краю, народних традицій, праці тощо.

Ключові слова: педагогічна спадщина К. Ушинського, ідеї народності, народна педагогіка, патріотичне виховання, патріотичні почуття.